

УЖГОРОДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КЕРЕЦ МАН

Надія Павлівна

КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКОГО,
ЧЕСЬКОГО ТА СЛОВАЦЬКОГО НАРОДІВ
В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ
XX СТ.

Спеціальність «Вітчизняна історія» — 07.00.02

Автореферат

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата історичних наук

Ужгород — 1992

Робота виконана в Інституті суспільних наук АН України
у м. Львові

Науковий керівник - кандидат історичних наук **СТЕБЛИЙ Ф.І.**

Офіційні опоненти - доктор історичних наук **МАЗУРОК О.С.**
кандидат історичних наук **КРІЛЬ М.М.**

Провідна установа - **Вінницький педінститут**

Захист дисертації відбудеться "12" травня 1992 року
на засіданні спеціалізованої ради К 068.07.01 в Ужгородському
держуніверситеті (294000, м.Ужгород, вул.Університетська, 14)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Ужгородського
держуніверситету.

Реферат розіслано "5" травня 1992 року

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00816137 (Q)

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Мандрик І.О.

кандидат
історичних наук
МАНДРИК І.О.

**ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН УРСР**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Для створення повної картини історичного розвитку народів Центральної і Східної Європи велике значення мають дослідження їхніх культурних взаємин. Вони являди собою важливий фактор становлення націй, національних культур і були особливо плідними в періоди завершення їх формування.

Вивчення історичного досвіду стосунків українського народу із сусідами набувають особливої актуальності в сучасних умовах. Недостатність розробки національного аспекту історичного процесу, питань формування нації, національної самосвідомості, національної культури українського народу, призвела до певних переконачень у дослідженні цих проблем. Перед ученими стоять нагальні завдання повернення в історію забутих імен і подій. Об'єктивне вивчення традицій культурних взаємин має і важливе політичне значення. Наукове опрацювання досвіду спілкування народів необхідне незалежній Україні, що будує новий тип відносин з іншими державами. У цьому плані великий інтерес представляє дослідження зв'язків українського народу з чеським і словацьким народами. Як складова частина культурних взаємин східних і західних слов'ян, вони беруть початок у далекому минулому. Один із найбільш важливих періодів у їх розвитку припав на останню третину XIX – початок XX ст. Підготовлений епохою національного відродження, він відзначався особливою інтенсивністю, різноманітністю форм і напрямків.

Саме в цей час в українських землях у складі Австро-Угорської і Російської імперій, як і в Чехії та Словаччині, якими також володіли Габсбурги, відбувалися суттєві зміни в соціально-економічному, політичному, культурному житті. Вони були викликані бурхливим розвитком капіталістичних відносин, що проявився в завершенні промислового перевороту. На економічний потенціал спирався націо-

нально-визвольний рух цих народів, котрий вступив у новий етап свого розвитку.¹ В останній третині XIX ст. активно йшов процес завершення формування української і словацької націй і подальша консолідація чеської.² Всі ці зміни природньо вплинули на розвиток національних культур, сприяли їх підйомові. У свою чергу їх високий рівень призвів до встановлення особливо плідних зв'язків, викликав глибокий взаємний інтерес. Останній був породжений такою спільністю такої гострої проблеми в розвитку національних культур того часу, як подолання провінціалізму і національної обмеженості. До збагачення української культури кращими досягненнями інокультур, зокрема чеської і словацької, постійно закликав І.Франко, який в останній третині XIX - на початку XX ст. став центральною постаттю в українсько-чесько-словацьких зв'язках.

Вишевикладені міркування визначили хронологічні рамки роботи, нижню межу якої становлять 70-ті рр. XIX ст., коли закінчився перший і розпочався другий період нової історії, а верхню - початок першої світової війни (1914).

Ступінь наукової розробки теми. Українсько-чесько-словацькі культурні взаємини в останні

десятиліття XIX - на початку XX ст. привернули до себе увагу вже сучасників. В чисельних статтях вони висвітлювали прояви інтересу чехів і словаків до української культури і, навпаки, українців до досягнень сусідів. Одним із перших цю проблему висунув у ряді виступів і статей І.Франко.³ Він розглядав становлення і розвиток

1. Освободительное движение народов Австрийской империи. Период утверждения капитализма. - М., 1961. - С.7.
2. Чешская нация на заключительном этапе формирования. 1850 г. - начало 70-х годов XIX в. - М., 1969. - С.247.
3. Zpráva Ivana Franka na prvých sjezdu slovenského rokrokového študentsťva v Praze v 1891 // Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. - Братіслава, 1957. - С.401-402; Франко І.Я. Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар // Сібр.та.: У 50-ти т. - К., 1961. - Т.29. - С.40-50. Його ж. До історії чесько-руських взаємин // Там же. - К., 1962. - Т.88. - С.137-141.

історії культурних взаємин у широкому часовому діапазоні, зупиня-
рчись зокрема на діяльності свого сучасника, чеського етнографа
Ф.Ржегорка, що довгий час прожив в Україні. Франко один з перших
акцентував увагу на прогресивних тенденціях в культурному житті
українців, чехів та словаків. Він підкреслював, що плідний взаємозв'язок
можливий лише при дотриманні принципів рівноправності, на основі
національної самобутності культури кожного народу.

Не послаблялася увага вчених до вивчення культурних зв'язків і в міжвоєнний період. З українських дослідників деякі питання
теми розглядали у своїх статтях П.Богацький, А.Животко, М.Возняк,
К.Студинський.¹ Певне місце в українській історіографії займають
праці українських учених, що емігрували до Чехословаччини (О.Ко-
лесси, К.Чеховича та ін.).²

Із робіт чеських авторів міжвоєнного періоду, котрі опрацьо-
вували цю проблематику, заслуговують на увагу дослідження Я.Гора-
ка.³ Він одним із перших звернув увагу на відображення української
тематики в чеській літературі. Особливий інтерес проявили чеські
вчені до висвітлення теми життя і діяльності своїх співвітчизни-
ків в Україні.⁴ В цілому всі ці роботи, незважаючи на багатство

1. Богацький П. Українці з журналу "Sazoriz českého mládeže" від
початку його існування по 1926 рік (1827-1925) // Записки Науко-
вого товариства імені Шевченка. - Львів, 1927. - Т.146. -
С.203-217; Животко А. Алоуф Черні і українці // Наша культура.
- 1936. - № 4. - С.240-243; № 5. - С.379-383; Возняк М. Краде-
ворський рукопис в українському письменстві // У століття "Зорі"
Маркіана Шашкевича (1854-1934). - Львів, 1935. - Т.І. - С.125-
145; Студинський К. Століття чеського гімну "Kde domov můj?" і
його українські наслідування // Наша культура. - 1935. - № 1. -
С.30-32; Його ж. Кара за участь у святі чеського театру. З істо-
рію українсько-чеських взаємин // Там же. - С.98-106.
2. Колесса О. Погляди на історію українсько-чеських відносин від
X до XX ст. - Прага, 1924; Чехович К. Чеські впливи на Франко-
вого "Моисея" та "Івана Вишенського" // Збірник Українського істо-
рично-філологічного товариства в Празі. - 1939. - С.109-114.
3. Horak J. Frčičova dramata z dějin ukrajinškých // Slavia. - 1923-
1924. - Č. 2. - S.92-112; Horak J. Frčičův "Taras Bulba" // Dis-
ty filologické. - 1930. - S.236-246.
4. Feigl L. Sto let českého života ve Lvově. - Lvov, 1925. - Díl. 2;
Pospíšil A. Československá duševní armáda na Rusi // Naše vřehra-
ní. - 1925. - S.25-32, 81-87, 134-142, 224-229; 1926. - S.16-29,
64-81, 129-142.

фактичного матеріалу, цінність окремих висновків, що не втратили своєї актуальності дотепер, торкалися лише вузьких питань і переважно мали фрагментарний характер.

Значне зростання інтересу до проблеми українсько-чесько-словачьких культурних відносин спостерігалося в українській історіографії в повоєнний період. Найбільше відображення в працях учених знайшла тема літературної взаємодії.¹ Особливий інтерес у дослідників викликає постать І.Франка.² Поряд із значною кількістю літературознавчих робіт, де, серед інших, розглядалися питання розповсюдження творчості окремих українських письменників у Чехії та Словаччині,³ з'явилися і дослідження узагальнюючого характеру.⁴

Наукові стосунки не стали предметом такого широкого досліджен-

1. Гонтар П. Українсько-чеські літературні зв'язки у ХІХ ст. - К., 1956; Євнина О.М. Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР. - К., 1956.
2. Батюк Л. Іван Франко і чеська література//Вітчизна.-І' 6. - №5. - С.139-145; Рот О.М. Іван Франко - літературний критик чеської літератури//Наук.записки Ужгородського ун-ту. - 1957. - Т.25. - С.97-122; Мушляк М. Іван Франко - друг чеського і словацького народів//Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. - Братислава, 1957. - С.13-25; Журавська І. Франко і розвиток чесько-українських літературних зв'язків//Міжслов'янські літературні взаємини. - К., 1958. - Вип.І. - С.262-278; ІУ ж. Іван Франко і зарубіжні літератури. - К., 1961; Ривкіс Я. Іван Франко - дослідник російської та зарубіжних літератур//Наук.записки Литомирського педінституту. - Митомир, 1969. - Т.10.
3. Кирилюк Є.П. Тарас Шевченко і слов'янські народи. - К., 1958; Засенко О. Марко Волячок і зарубіжні літератури. - К., 1959; Погребенник Ф.П. Крії Федькович у слов'янських країнах//Ред.літературознавство. - 1958. - № 8. - С.76-87; Грицета М.С. Михайло Коцюбинський у слов'янських літературах. - К., 1961; Лого ж. Василь Стефаник у слов'янських літературах. - К., 1976; Томашук Н. Ольга Кобилянська і чехи//Проблема перекладу і міжславянських літературних зв'язків. - Чернівці, 1958. - С.181-194; Коновалов Г. Леся Українка у чехів та словаків//Всесвіт. - 1963. - № 6. - С.15-21.
4. Білецький О.І. Українська література серед інших слов'янських літератур. - К., 1968; Шевчук В.І. Основні проблеми українсько-чеських літературних зв'язків ХІХ-ХХ ст. - К., 1963; Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 2-х т. - К., 1967. - Т.І. - С.222-256; 406-421.

ня. Увагу вчених привертала, в першу чергу, сфера етнографії та фольклористики, особливо діяльність у цій галузі В.Гнатюка, І.Франка, чеха Ф.Ржегоржа.¹ Про зв'язки останнього із діячами української культури писали П.Стецько, К.Кріль, П.Арсенич.² Українсько-чесько-словацькі музичні зв'язки одним із перших розглянув у великій оглядовій статті М.Колесса. Пізніше окремих аспектів цієї проблеми торкалися у своїх дослідженнях Т.Булат, М.Кузьмін, Л.Мазепа, З.Дієрова.⁴ Театральні взаємини вивчали В.Василько, М.Кріль.⁵

Як українські вчені, так і їх чеські та словацькі колеги головну увагу приділяли дослідженню літературних взаємин і, особливо, ролі І.Франка в їх зміцненні. Одним із перших до цієї теми звернувся М.Неврілі.⁶ Пізніше цю ж проблему розглядала в своїх ро-

1. Яценко М.Т. Володимир Гнатюк. - Життя і фольклористична діяльність. - К., 1964; Руда Т.П. Іван Франко - дослідник слов'янського фольклору. - К., 1974; Гайдай М.М. Чехословацько-українські фольклористичні взаємини (кінець XIX - початок XX ст.) // Слов. літературознавство і фольклористика. - 1971. - Вип. 7. - С. 74-90; Попов П.Н. Видатний чеський фольклорист і етнограф // Народна творчість та етнографія. - 1957. - № 1. - С. 48-51; Мундяк М. Фр. Ржегорж і Україна // Миколай Янські літературні взаємини. - К., 1958. - Вип. 1. - С. 279-287.
2. Стецько П. Зв'язки Є.Ярошинської з Ф.Ржегоржем // Шовтень. - 1968. - № 9. - С. 144-146; Кріль К.А. Зв'язки Н.Кобринської з чехами на ниві фольклористики // Слов. літературознавство і фольклористика. - 1973. - Вип. 8. - С. 102-106; Арсенич П.І. Взаємозв'язки чеського вченого Ф.Ржегоржа з прогресивними українськими етнографами // Проблеми слов'янознавства. - 1979. - Вип. 20. - С. 89-95.
3. Колесса М. Чесько-українські музичні зв'язки // Дукля. - 1958. - № 2. - С. 119-128.
4. Булат Т.П. М.В.Лисенко і слов'янство (до історії українсько-слов'янських музичних зв'язків) // Славистичний збірник. - К., 1968. - С. 424-444; Кузьмін М.І. Забуті сторінки музичного життя Києва. - К., 1972; Мазепа Л. Перший філармонічний у Львові. - Музика. - 1968. - № 4. - С. 28-29; Дієрова З. В історії слов'янських музичних зв'язків. Сюїта "Зліт соколів слов'янських" В.І.Соколяцького // Укр. музикознавство. - 1967. - Вип. 2. - С. 108-118.
5. Василько В. Микола Садовський та його театр. - К., 1962; Кріль М. Українсько-чеські театральні зв'язки у XIX ст. // Проблеми слов'янознавства. - 1964. - Вип. 29. - С. 42-46.
6. Неврілі М. Іван Франко і чеська культура // Іван Франко. Статті і матеріали. - Львів, 1956. - Зб. 5. - С. 216-249; Ного ж. Іван Франко і прогресивний рух у Чехії у 90-х роках XIX століття // Історія чехословацько-українських зв'язків. - Братислава, 1959. - С. 99-142.

ботах З.Геник-Березовська.¹ Особливов глибиною, спробов періодизації розвитку літературних зв'язків відзначалися праці О.Зілинського.² Але чи не найбільші заслуги у справі вивчення культурного літературного співробітництва між українським і чеським та словацьким народами належать М.Мольнару. До найважливіших публікацій належать шість томів заснованої ним серії "Статті, матеріали, дослідження до історії чехословацько-українських взаємовідносин", куди увійшли не тільки цікаві наукові розвідки,³ але й цінні збірники документів.⁴

Певних успіхів досягли чехословацькі вчені в дослідженні наукових взаємин. Зв'язки В.Гнатка з чеською і словацькою наукою розглядав у своїх працях М.Мушинка.⁵ Наукова і педагогічна діяльність І.Горбачевського у Празькому університеті стада предметом

1. Геник-Березовська З. Глибше вивчати зв'язки І.Франка з чеською літературою//Рад. літературознавство. - 1958. - № 1. - С.53-58; *Genyk-Berezovská Z. Ve znamení Ivana Franka//Sto-pať let české-ukrajinských literárních styků. 1814-1964. - Praha, 1968. - S.43-52; Genyk-Berezovská Z. Ivan Franko a česká literatura//Slavia. - Praha, 1986. - Roc.55. - Č.3. - S.295-302.*
2. Зілинський О. Українська література в чеських перекладах//Рад. літературознавство. - 1968. - № 4. - С.79-92; *Zilinskyj O. Ukrajinská literatura v českých v době vývoje realismu//Sto-padesát let české-ukrajinských literárních styků. 1814-1964. - Praha, 1968. - S.35-42.*
3. Мольнар М. Тарас Шевченко у чехів та словаків. - Пряшів, 1961; Його ж. Словаки і українці. Причинки до словацько-українських літературних взаємин. - Братислава, 1965; Його ж. Зустрічі культур. З чехословацько-українських взаємовідносин. - Братислава, 1980.
4. Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками/Упорядкували М.Мольнар та М.Мушляк. - Братислава, 1957; Лидвік Куба про Україну/Упорядкував М.Мольнар. - К., 1968; Матеріали і документи//Мольнар М. Словаки і українці. Причинки до словацько-українських літературних взаємин. - Братислава, 1965. - С.117-377.
5. Мушинка М. Volodymyr Hnat'uk a Čechy. Příspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stikům/Český lid. - Praha, 1968. - С.2-3.- S.186-192; Мушинка М. Volodymyr Hnat'uk a Slovensko. Príspevok k štúdiu ukrajinsko-slovenských vzťahov vo folkloristike//Slavistiko-Narodopis. - Bratislava, 1970. - S. 11-30.

дослідження Б.Вечерека і Й.Турека.¹ Що стосується музичних зв'язків, то основну увагу чеські дослідники звертали на вивчення діяльності своїх співвітчизників, котрі жили і працювали в Російській імперії, в тому числі в Україні. Роботам Й.Келлера, Й.Схалца, М.Постлера² властиве багатство зібраного в них матеріалу, часто недоступного українським дослідникам.

Оцінюючи в цілому ступінь наукової розробки теми, необхідно відзначити, що, незважаючи на певні успіхи, сучасний стан її дослідження не можна вважати задовільним. Питання культурних взаємин українців з чехами та словаками в останній третині XIX - на початку XX ст. знайшли відображення насамперед у роботах літературознавчого характеру. В більшості наукових розробок розглядалися, як правило, лише окремі аспекти проблеми. Слабо вивчені зв'язки в галузі науки, освіти, театрального і образотворчого мистецтва. Тому нарізла необхідність у створенні комплексного дослідження, присвяченого вивченню українсько-чесько-словацьких культурних взаємин в останні десятиліття XIX - початку XX ст.

Виходячи із значної науково-пізнавальної і подітичної актуальності досліджуваної теми, а також її недостатньої розробки в історичній літературі, дисертант ставить мету: дати загальну картину розвитку українсько-чесько-словацьких культурних взаємозв'язків в останній третині XIX - на початку XX ст., звернути основну увагу на висвітлення маловивчених питань їх взаємин у духовному

-
1. Turek J., Večerek B. Pohled na historie lékařské chemie na Universitě Karlově v Praze//Historie Universitatis Carolinae Reagensis. - Sborník příspěvků k dějinám University Karlovy. - Praha, 1960. - T.1. - S.189-199.
 2. Keller J. Čeští hudební nástrojníci v Rusku//Sborník Národního muzea v Praze. - R.A. - Historie. - 1979. - Sb. 33. - Č.1. - S.1-58; Schánilec J. Za slavov. Stěni a českých hudebníků v Rusku/Zvláště od druhé poloviny XVIII do počátku XX století. - Praha, 1961; Postler M. Soupis významnějších českých hudebníků, kteří žili a působili v Rusku//Příspěvky k dějinám česko-ruských kulturních stiků. - Praha, 1965. - Díl.1. - S.159-173.

китті, розкрити благотворний вплив цих стосунків на розвиток культури народів, зміцнення дружби і взаєморозуміння між ними.

В дисертації поставлені такі завдання:

- проаналізувати основні напрямки і форми взаємозв'язків між українським, чеським та словацьким народами в галузі освіти;
- показати розвиток наукових зв'язків, розкрити роль особистих контактів учених у вдосконаленні взаємин у різних сферах наукового знання, розглянути значення книгообміну в розширенні наукового співробітництва;
- узагальнити форми прояву літературних взаємин, простежити шляхи розповсюдження української літератури в Чехії та Словаччині і чеської та словацької літератур - в українських землях, визначити роль періодичних видань у зміцненні літературних зв'язків;
- розкрити взаємини в театральному, музичному й образотворчому мистецтві;
- дати наукову оцінку значенню культурних взаємозв'язків у зміцненні дружби і взаєморозуміння між українським, чеським і словацьким народами.

Джерела. Дисертація підготовлена на основі різноманітних архівних та опублікованих матеріалів. Використані джерела можна розділити на три основні групи: офіційні документи; матеріали, що зв'язані з діяльністю установ і товариств; праці, особисте листування та спогади культурних діячів.

Із неопублікованих матеріалів вперше використані документи, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву РФ в м.Санкт-Петербурзі, Санкт-Петербурзького відділення архіву РАН, Центрального державного історичного архіву України в м.Києві, Центрального державного історичного архіву України в м.Львові, Державного архіву м.Києва, Державного архіву Львівської області, Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України в м.Києві, рукописних відділах Державної публічної бібліо-

теки ім. М.Є.Салтикова-Щедріна, Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського АН України, Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка АН України, Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка АН України, Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського АН України.

У дисертації використані документи з фондів Департаменту народної освіти, педагогічних товариств, середніх і вищих учбових закладів України, особові справи чеських та словацьких викладачів, що працювали в Україні. У ЦДІАЛ та рукописному відділі ЛНБ зберігаються матеріали про спільне навчання української, чеської та словацької студентської молоді у Віденському та Празькому університетах. Для вивчення наукових зв'язків значний інтерес становлять матеріали фонду НТШ у ЦДІАЛ, а також особисті фонди українських учених: А.Потебні, Я.Сумцова, А.Котляревського, А.Петрушевича, В.Гнатюка, А.Степовича, що зберігаються в ЦДІАК, рукописних відділах ДЛБСШ, ЦНБ, ЛНБ. Документи, які розкривають мистецькі зв'язки, містять фонди Київського художньо-промислового музею (Держархів м.Києва), товариства "Руська бесіда" у Львові (ЦДІАЛ). Важливим джерелом для дослідження музичних і театральних зв'язків є колекція концертних програмок із фондів Державного музею театрального, музичного і кіномистецтв України та колекція афіш відділу мистецтва ЛНБ. Всі вони, по суті, до цих пір не використовувалися дослідниками.

При підготовці дисертації автор звертався й до опублікованих джерел. У роботі широко використані матеріали періодичної преси, наукові, публіцистичні твори, спогади, кореспонденція українських, чеських та словацьких культурних діячів того часу.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що тут уперше зроблена спроба комплексного дослідження українсько-чесько-словацьких культурних взаємин в останній третині ХІХ - на початку ХХ ст.

У роботі представлена широка панорама українсько-чесько-словацьких культурних взаємин.

вацьких культурних зв'язків, що охоплюють освіту, науку, літературу, музичне, театральне і образотворче мистецтво. Зроблено цілий ряд узагальнень і висновків щодо шляхів і форм розвитку відносин народів в різних галузях культури. Показано благотворний вплив співробітництва на розвиток прогресивних сторін культури народів.

В науковий обіг вводиться велика кількість невідомого, а також не заслужено забутого фактичного матеріалу, що свідчить про багаті різнобічні взаємини в культурному житті українського народу з чеським та словацьким.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що наукові результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення історії українсько-чесько-словацьких і загальнослов'янських зв'язків. Основні положення, теоретичні висновки і фактичний матеріал можуть використовуватися при створенні узагальнюючих і спеціальних праць з історії міжслов'янських взаємин, історії України, Чехії, Словаччини, а також у навчальному процесі вузів, при розробці лекційних курсів і посібників з історії України і ЧСФР, проведенні спецкурсів і спецсеминарів з проблеми українсько-чесько-словацьких і міжслов'янських зв'язків.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дисертації викладені в статтях, а також в повідомленнях на республіканському науковому симпозиумі "Революційно-демократичний рух в країнах Східної Європи і його роль в розвитку інтернаціональних зв'язків" (Львів, 1985), республіканській науково-теоретичній конференції "Молоді вчені-суспільствознавці України - 70-річчя Великого Жовтня" (Львів, 1987), XI Всесоюзній науковій конференції істориків-славістів "Великий Жовтень і зарубіжні слов'янські країни" (Мінськ, 1988), науковій конференції "Д.І.Венелін і розвиток міжслов'янських взаємозв'язків" (Ужгород, 1989), міжнародному науковому симпозиумі "До історії українсько-чехословацьких культурних зв'язків" (Львів, 1990), конференціях молодих вчених Інституту суспільних

наук АН України в 1965-1966 рр.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація побудована на основі проблемно-хронологічного принципу і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

У вступі обгрунтована актуальність теми, розглянутий ступінь її наукової розробки, визначені хронологічні межі дослідження, сформульовані мета і завдання роботи, проаналізовані джерела, вказано на наукову новизну і практичне значення дисертації.

У першому розділі - "Зв'язки українського, чеського і словацького народів в галузі освіти і науки" - розглянуті основні форми і напрямки взаємин, що склалися в останній третині ХІХ - на початку ХХ ст. між українцями з одного боку, чехами і словаками - з іншого, в освіті та науці.

В роботі показано, що урівноманітнення, інтенсивність цих взаємин були викликані підвищенням рівня освіти в Україні, Чехії та Словаччині. Особливих успіхів у справі національної освіти домоглася Чехія. Інтерес до її прогресивного досвіду був надзвичайно великим в Україні. Українська преса детально інформувала читачів про роботу чеських гімназій, слідкувала за боротьбою, яка розгорнулася навколо відкриття чеського університету. Досягнення чехів на освітній ниві стали темою статей І.Франка, В.Гнатюка, Я.Кобрицької. У свою чергу чеські культурні діячі із співчуттям і розумінням ставилися до проблем шкільної та університетської освіти в Україні.

Серед українських педагогів та вчених спостерігалася велике зацікавлення до чеської педагогічної думки, що проявилася у вивченні творчої спадщини Я.А.Коменського. У своїй роботі вони використовували також чеську навчальну літературу, інколи здійснювали її переклади. Українські вчителі мали можливість особисто ознайо-

митися з постановкою навчально-виховної роботи в чеських школах під час відряджень.

Важливим формою освіти їх зв'язків українського, чеського та словацького народів було спільне навчання дітей. У досліджуваній період воно спостерігалось на всіх рівнях освітньої системи - від навчально-початкових шкіл до університетів. У розділі детально розглядаються чисельні приклади такого навчання як в учбових закладах України, Словаччини, так і в таких освітніх центрах, як Прага, Пшибрам, Відень. Спільне навчання молоді пробуджувало взаємний інтерес один до одного, поглиблювало знання про культуру, історію народу, на землі якого довелось вчитися.

Помітну роль у розвитку освіти і педагогічної думки в Україні відіграли чеські та словацькі педагоги. В розділі показана діяльність чеських викладачів і молодшого наукового персоналу в Чернівському (К.Врба, А.Гандл), Київському (В.Томса), Новоросійському в Одесі (В.Шерцль), Харківському (О.Лямбль) університетах, вищих навчальних закладах Львова (Д.Зброжек, В.Ласка, І.Гавранек, К.Ватерек, Б.Вопелка, К.Гадачек, П.Кучера та ін.). Проте основною сферою прикладання педагогічних здібностей чеських педагогів в Україні була середня освіта. Вивчені матеріали показують, що вони спеціалізувалися переважно на викладанні математики, класичних мов, музики, фізкультури (сокольської гімнастики). Чеські педагоги іноді ставали організаторами освітньої справи: очолювали школи, училища, завідували кафедрами, вибиралися деканами факультетів; брали активну участь у підготовці і виданні навчальної літератури; удосконалювали роботу навчально-допоміжних закладів - бібліотек, лабораторій. Українська громадськість відчувала певний вплив з боку чеських та словацьких педагогів, завдяки їм знайомилася з життям їх народів, пізнавала їх національні устремління.

У свою чергу чисельний загін українських учителів працював у початкових школах, гімназіях Словаччини (Д.Рубій, М.Валковський,

О.Дезегій, Д.Хома, М.Болуднянський, К.Сабов та ін.). Із Празьким університетом пов'язана педагогічна і наукова діяльність фізика І.Дуляка, біохіміка та епідеміолога І.Горбачевського.

У дисертації детально висвітлюються наукові зв'язки. Головна увага приділена науковому співробітництву в галузі слов'янознавства. Проблеми чеської і словацької мов, літератур, історії займали значне місце в дослідженнях українських вчених О.Лотебні, П.Литвицького, Т.Флоринського, С.Котляревського, О.Ясинського, О.Кочубинського, О.Петрушевича, І.Франка, В.Гнатика. В свою чергу вчені Чехії та Словаччини зверталися до української проблематики (І.Гануш, І.Первольф, І.Режабек). Іноді вони брали безпосередню участь у науковому процесі України, як В.Хвойка, що став основоположником сучасної української археології.

Особливо багато прикладів взаємної зацікавленості та творчої співдружності репрезентувать етнографія та фольклористика. Зв'язки в цих галузях наукового знання кінця XIX - початку XX ст. мали вже не епізодичний, а постійний і систематичний характер. Про це свідчить наукова діяльність В.Гнатика, І.Франка, О.Лотебні, Е.Гринченка, В.Шухевича, М.Сумцова, Ф.Ржегоржа, Ф.Ластрака, Й.Долівки, Ч.Сібрта, Л.Куби.

Значна увага в роботі приділена особистим контактам учених. Українські, чеські, словацькі наукові працівники при зустрічах, у листуванні обговорювали проблеми, над якими працювали, консулювалися з наукових питань, обмінювалися науковими виданнями, рецензували роботи один одного. Українські вчені уважно слідували за працями чеських і словацьких колег. У свою чергу, на сторінках чеських наукових видань систематично з'являлися статті про новини розвитку науки в українських землях, публікувалися реферати і рецензії на дослідження українських вчених. Тим самим чеська періодика сприяла введенню української науки у загальнослов'янський науковий обіг. Особисті контакти поглиблювали наукові зв'язки,

вели до розширення теоретичної і практичної бази для розробки наукових проблем.

Зміцненню наукових взаємин сприяла і спільна участь вчених у наукових конференціях та з"їздах.

Значно активізувалися в досліджуваний період взаємозв"язки між науковими товариствами, велика кількість яких з"явилася внаслідок демократизації культурного процесу. Добре відомою в Чехії та Словаччині була діяльність Наукового товариства імені Шевченка у Львові, члени секцій якого неодноразово запрошувалися на наукові з"їзди до Праги.

Важливою формою і показником наукових зв"язків був книгообмін. У його здійсненні велику роль відіграли наукові товариства, університети. Активний книгообмін проводився також при комплектуванні особистих бібліотек учених, організації студентських наукових бібліотек, книгарень науково-просвітніх організацій.

Таким чином, вивчені матеріали засвідчують, що в останні десятиліття XIX - на початку XX ст. спостерігався успішний розвиток українсько-чесько-словацьких наукових взаємин.

Другий розділ - "Літературні взаємозв"язки" - висвітлює розповсюдження чеської та словацької літератури в Україні і творів українських письменників - в Чехії та Словаччині. Тут дається аналіз заходів українських культурних кіл щодо широкого ознайомлення громадськості з історією чеської та словацької літератур, творами кращих їх представників. Відзначено величезні заслуги у справі популяризації чеської і словацької літератури в Україні І.Франка, який уважно слідкував за розвитком літературного процесу сусідів, відгукувався на появу нових імен, цікавих творів. Як перекладач, він звертався до творчості словацьких поетів Д.С.Депкіна, С.Хадупки, чеських - К.Гавлічка-Боровського, Я.Неруди, Я.Врхліцького, І.Махара, С.Чеха, Е.Красногорської.

Появою найбільшого числа перекладачів чеських і словацьких поетичних творів Україна зобов'язана П.Грабовському. В його спадщині нараховуються переклади 25 поезій 19 поетів Чехії та Словащини.

Пропаганді літератур братніх народів великою мірою сприяли своєю діяльністю М.Задецький, А.Степович у Києві, А.Кралицький, Є.Фенцик на Закарпатті. Із статтями про творчість своїх співвітчизників нерідко виступали в українській періодиці чеські культурні діячі (П.Соботка, Ф.Ржегорж).

Важливу роль у популяризації чеської та словацької літератур в українських землях відіграли українські періодичні видання ("Друг", "Тромадський друг" (1876), "Світ" (1881-1882), "Товариш" (1888), "Народ" (1890-1895), "Життя і слово" (1894-1897), "Діло", "Зоря", Літературно-науковий вісник).

Широко відомою в Чехії та Словащині була українська література. На цей період, особливо на 90-ті рр. XIX ст., припадає апогей інтересу до неї. Українська література була представлена тут іменами практично всіх своїх найбільш відомих представників, починаючи з Т.Шевченка, М.Вовчка, І.Федьковича і закінчуючи молодшою генерацією письменників - Л.Українкою, В.Стефаником, Л.Мартовичем, М.Яцковим, Б.Лепким, О.Кобилянською, Н.Кобринською, М.Коцюбинським, М.Черемшинов та ін.

Чи не найбільшою популярністю користувалися твори і сама особистість І.Франка. В Чехії до 1914 р. з'явилось в друкові 9 окремих збірок його творів.

Значний вклад в пропаганду української літератури в Чехії внесли Ф.Ржегорж, Ф.Главачек, А.Черні. Їх переклади, статті про літературне життя в Україні систематично друкувалися на сторінках чеських періодичних видань. З перекладами з української виступали Ф.Вімаза, Я.Розвода, Я.Буріан, Й.Свозіл, К.Худоба, Ф.Халуна,

Р.Єсенська, Ф.Тмай, Ф.Тіхий та ін. Характерною була поява перекладачів, котрі спеціалізувалися на перекладах окремих українських авторів: В.Харват - М.Коцюбинського, К.Ришачек - В.Стефаника, Т.Турнерова - О.Кобилянської.

Інтерес до української літератури великою мірою стимулювала діяльність передової української громадськості. І.Франко, Б.Лепкий, О.Луцький, М.Євшан, М.Грушевський виступали в чеській періодиці зі статтями-оглядами про українське письменство. Широкий відгук мали в Чехії ввілейні торжества на честь Т.Шевченка, І.Котляревського, М.Шашкевича, що їх проводили в Україні.

Українська література, твори кращих її представників були добре представлені на сторінках таких популярних чеських видань, як "Slovanaký zborník", "Lumír", "Hlídko", "Časopis českého studentstva", "Slovanaký přehled". Із своїми статтями тут часто виступали літературознавці В.Дундер, Я.Гудець, Й.Карасек, К.Кацлець, А.Коуделка, Ф.Штінгл, Я.Махал.

Окремо в цьому розділі розглянута проблема розповсюдження української літератури в Словаччині.

Літературні зв'язки українців, чехів та словаків в останній третині ХІХ - на початку ХХ ст. взаємно збагачували національні літератури, сприяли появі у творчості письменників нових напрямків і сюжетів.

У третьому розділі дисертації розглядається взаємозв'язки українського, чеського та словацького народів у галузі театрального, музичного й образотворчого мистецтва.

На початку досліджуваного періоду українсько-чеські театральні зв'язки розвивалися переважно під впливом руху чеського народу за відкриття Національного театру, що дістав назву "Народ собі". Українська громадськість уважно стежила за боротьбою чехів за свій театр, її представники робили пожертвування на його користь, брали участь у чисельних маніфестаціях, зв'язаних із будівництвом чеської

національної сцени (1868, 1881, 1883). За прикладом чехів, у Львові також був створений комітет для збору коштів на будівництво українського театру.

Свідченням розвитку театральних зв'язків стали постановки на чеській сцені п'єс української тематики Й.Фріча "Тарас Бульба", "Мазепа" (1874), українських авторів І.Гушалеви́ча та М.Вербицького "Підгір'яни", І.Франка "Украдене щастя" (1900, 1907), а на сцені українського театру - п'єси чеських драматургів братів А. і В.Мрштіків "Марійка" ("маті́жа") у 1908 р.

В розділі докладно розглянута діяльність аматорських театральних колективів чеських колоністів на Волині, товариства "Чеська бесіда" у Львові, українських студентських драматичних гуртків у Празі, Шиобрі, Відні.

На прикладі діяльності артистки театру товариства "Руська бесіда" А.Осиповичевої-Скришван (1855-1926), багаточисельного загому чеських диригентів, оркестрантів, що працювали в українських театральних трупах, в роботі показано вклад чеських діячів у розвиток української театральної культури.

Важливою формою театральних зв'язків були гастрольні поїздки труп і окремих акторів. В розділі розглядається історія організації гастролей в Чехію театру "Руської бесіди" (1906) та аматорського гуцульського театру під керівництвом Г.Хоткевича (1911).

Яскраву сторінку в історію українсько-чеських театрально-музичних зв'язків вписала постановка на українській сцені опери Б.Сметани "Продана наречена" (1904 р. - Перемишль, Львів, 1906 р. - Київ).

У дисертації характеризується діяльність чеських музикантів, що жили і працювали в Україні. Розкривається їх роль в підготовці музичних кадрів, внесок у справу становлення та розвитку оперного мистецтва, камерного, особливо, квартетного виконавства. Чеські музиканти проводили активну концертну діяльність, часто виступали

організаторами гімназійних, університетських хорів, оркестрів, співпрацювали з українськими творчими силами, популяризували чеську і словацьку музику в Україні.

Велике місце в роботі відведено висвітленню глибокого взаємного інтересу до народної пісенної творчості. Чеську, словацьку, моравську народну пісню вивчали, вводили її мотиви у свої твори М. Лисенко, О. Нижанківський, Т. Кобринський, В. Скальський. У свою чергу, величезною популярністю в Чехії користувалася українська народна пісня. Її активно пропагували українські студентські хорова колективи, а також хор товариства "Боян", що з 1891 р. неодноразово виступав в містах Чехії.

Однією з форм музичних зв'язків були взаємні гастрольні поїздки майстрів музичної культури. Завдяки їм чеські слухачі змогли познайомитися з виконавським мистецтвом українських співаків О. Мишуги, В. Флоринського, Є. Гоговського, М. Менцінського. З чеськими музичними кодами була тісно пов'язана і творчість С. Крушельницької. В Україні виступали відомі чеські вокалісти Ф. Гінек, Я. Барцак, скрипалі Ф. Ондржічек, Я. Коцман, Я. Кубелік, всесвітньовідомий Чеський квартет.

В роботі розглянуті приклади взаємного звернення українських композиторів до чеської та словацької, а чеських – до української тематики.

В останні десятиліття XIX ст. спостерігалися суттєві зміни в розвитку українсько-чесько-словацьких взаємовідносин в галузі образстворчого мистецтва. Їх поглибленню у великій мірі сприяла діяльність чеських і словацьких майстрів, чия творчість, а іноді й життя, були пов'язані з Україною. Деякі з них були викладачами художньо-декоративних шкіл, училищ. Багато чеських графіків, літографів брали безпосередню участь у видавничій справі в Україні

як спеціалісти книжкової ілюстрації. Після повернення до Чехії вони нерідко розробляли українську тематику на сторінках чеських видань.

Справі поглиблення мистецьких зв'язків, а також розширення знань чеської громадськості про український народ об'єктивно служили і майстри російської, польської та угорської художніх шкіл, що працювали над українською тематикою і виставлялися в Чехії.

Поглиблення інтересу до української професійної художньої творчості в Чехії було викликано активізацією художніх сил України, що проявилася в організації різноманітних художніх об'єднань, початком проведення художніх виставок. Всі ці події широко висвітлювалися в чеських періодичних виданнях. У той же час виставки в Чехії, серед яких найбільші народно-господарські 1891, 1895 рр., а також виставка слов'янських художників у Києві (1910) дали можливість українським мистецьким колам та й широкій громадськості ознайомитися із творчим доробком чеських та словацьких художників і скульпторів.

Яскравим прикладом українсько-чеських мистецьких зв'язків стала участь чеських майстрів Л.Тракала та В.Аморта в одній із найважливіших подій художнього життя України початку сторіччя - конкурсі на проєкт пам'ятника Т.Шевченкові (1910-1915) у Києві.

Неослабним був взаємний інтерес культурних діячів до художніх промислів українського, чеського та словацького народів.

У висновках підведені підсумки дослідження, зроблені узагальнення. Відзначено, що серйозний вплив на розвиток українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків в останній третині XIX - на початку XX ст. мали зміни, які відбулися в соціально-економічному, політичному житті народів. Різноманітність та інтенсивність взаємин була викликана високим рівнем розвитку національних культур,

а також подію історію цілого ряду завдань, що стояли перед ними: поглиблення реалізму, зміцнення національних традицій, переборення національної обмеженості та провінціалізму.

Взаємини в галузі освіти сприяли формуванню національної інтелігенції, поширенню знань, розвитку педагогічної думки в українських, чеських та словацьких землях. Наукове співробітництво, що спостерігалось в багатьох царинах знання, позитивно впливало на вивчення історії, мовознавства, літературознавства, археології, етнографії, фольклористики. Завдяки широкому розповсюдженню творів українських майстрів слова в Чехії та Словаччині, а чеських і словацьких письменників - в українських землях, чи не найвишого розвитку досягли літературні зв'язки. Маля місце не тільки поява окремих перекладів, а й серйозне осмислення, глибоке вивчення і оцінка літературного процесу в цілому. Зв'язки літератур сприяли, з одного боку, їх взаємному збагаченню новими ідеями та художніми методами, з іншого - літератури несли в собі основну інформацію про народ, його життя і національні устремління. Містенькі взаємодії благотворно впливали на розвиток театру, музики, образотворчого мистецтва в українських, чеських та словацьких землях.

Культурні взаємини збагачували національні культури, активізували їх розвиток, наповнювали новим змістом. Вони значною мірою сприяли взаєморозумінню між народами, служили справі зміцнення дружби і довіри між ними, готували ґрунт для наступних контактів.

Основний зміст і головні положення дисертації викладені

у таких роботах:

- І. Вопросы культуры чешского и словацкого народов на страницах украинской революционно-демократической печати // Революционно-демократическое движение в странах Восточной Европы второй

- половини XIX в. и его роль в развитии интернациональных связей:
Тез. докл. и сообщ. респ. научн. симпозиума. 30 октября -
2 ноября 1965. - Львов, 1965. - С. 127-126.
2. Роль української революційно-демократичної преси в розвитку
українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків (70-90-і рр.
XIX ст.)//Проблеми слов'янознавства. - Львів, 1987. - Вип. 36. -
С. 117-124.
3. Українсько-чесько-словацькі театральні зв'язки в останній тре-
тині XIX - на початку XX ст.//Молоді вчені УРСР - 70-річчя
Великого Жовтня: Тез. респ. наук.-теорет. конф. 17-18 грудня
1967. - Львів, 1967. - С. 211-212.
4. Украинско-чешско-словацкие научные связи в последней трети
XIX - начале XX вв.//Великий Октябрь и зарубежные славянские
страны: Тез. докл. и сообщ. XI Всесоюзной научн. конф. истори-
ков-славистов. 27-29 января 1966. - Минск, 1966. - С.249-250.
5. Українсько-чехословацькі зв'язки у галузі освіти в останній
третині XIX - на початку XX ст.//Проблеми слов'янознавства. -
Львів, 1986. - Вип. 36. - С. 87-91.
6. До історії українсько-чесько-словацьких зв'язків в XIX ст.//
Б.І.Венедієв і розвиток міжслов'янських взаємозв'язків: Тез.
доп. і повід. наук. конф., присвяченій 150-річчю із дня смерті
Б.І.Венедієва. - Ужгород, 1969. - С. 45-47.
7. Украинско-чешско-словацкие взаимосвязи в области искусства
(последняя треть XIX - начало XX ст.). - Ужгород, 1969. -
60 с. - Рукопис представлен Ужгород. ун-том. Деп. в ІНІОН
АН СРСР 5 вересня 1969, № 39510.
8. Чеська музика на Україні в останній третині XIX - на початку
XX ст.//З історії українсько-чесько-словацьких культурних
зв'язків. Матеріали наук. симпозиуму. 7-9 червня 1990. -
Львів. - 0,41 н.а. (в друков.).

 466980

310 25.556
X
3
АВ 25.556

Подп. в печ. 16.04.92 г. Формат 60x90/16. Бум.
тип. № 1. Офс. печ. Усл. печ. л. 1,5. Усл. кр-
отт. 1,62. Уч.-изд. л. 1,2. Тираж 100 экз. Заказ
060 Бесплатно. 290000
Городская типография.
294005 Ужгород, Русская, 13.